BİR MODERNİST'İN MİTOLOJİK HÂLLERİ: TANPINAR ESTETİĞİNDE AĞAÇ METAFORU ÜZERİNE MİTOPOETİK BİR OKUMA*

Mythological States of a Modernist: A Mythopoetic Reading of Tree Metaphor in Tanpınar's Aesthetics

Dr. Öğr. Üyesi Murat LÜLECİ**

ÖZ

İnsan muhayyilesinin en eski ürünlerinden olan mitler, bünyesinde bir yandan kültürün kolektif kodlarını barındırırken, diğer yandan sanatçıların şahsi estetiklerine yön vermiştir. Zamanın ötesini yakalayıp evrensel olana ulaşan bu anlatılar, hayatın ve sanatın gayesini zamanı yenmek olarak belirleyen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın modern estetiğinde önemli bir kaynak işlevi görür. Tanpınar'ın insana ve insan yaşamına ait özel deneyimleri mitopoetik bir tavırla yeniden üretmesi, onun modern bir dil ve evrensel bir estetik yaratmasını sağlamıştır. Tanpınar'ın eserlerinde "ağaç" metaforu çevresinde yapılacak bir yakın okuma, mitolojinin modernitede yeniden üretilme biçimlerinin anlamlandırılması ve Tanpınar estetiğinin farklı yönlerinin ortaya konması anlamına gelmektedir. Onun estetiğinde "terkip" düşüncesi, "zamanı yenme" arzusu ve "evrensel" olanı yakalama isteği büyük önem taşır. O, estetiği ile uyumlu bir dil geliştirmek için mitolojiyi temel bir kaynak olarak kullanmış, bu dili oluştururken estetiğini mitopoetik bir tavırla, ağaç motifi üzerinden geliştirdiği özgün metaforlar çevresinde biçimlendirmiştir. Tanpınar metinleri üzerinde yapılan yakın okumalar, bu tavrın sistematik bir biçimde ortaya konması için bilişsel dilbilim ve "kavramsal metafor kuramı"nın verimli bir çalışma zemini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. *Huzur*'da Nuran'ın gülümsemesinin Mümtaz'ın iç dünyasında bir ağaç gibi büyümesi AŞK BİRLİKTİR metaforunu ortaya çıkarırken, "Ne İçindeyim Zamanın" şiirindeki "kökü bende bir sarmaşık/olmuş dünya sezmekteyim" dizeleri de İNSANLAR BİTKİDİR ya da İNSANLAR AĞAÇTIR kavramsal metaforlarını etkinleştirmektedir. Tanpınar özgün metaforlar üreterek modernist dilini mitopoetik bir tavırla desteklerken; insanı iç dünyasından başlayarak en derinlerdeki kaynağıyla birleştirmiş ve kendi şahsi mitolojisini inşa etmiştir. Bu da Tanpınar'ın estetiğiyle uyumlu bir dil yakalamasını ve kendi deyişiyle kâinat karşısındaki hakiki tavrını almasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Mitopoetika, Ahmet Hamdi Tanpınar, ağaç, bilişsel dilbilim, kavramsal metafor.

ABSTRACT

Mythos, one of the earliest productions of human imagination, embody not only the collective codes of culture, but also inspire the aesthetics of the artists. These narratives, which capture the timeless and the universal, have been a source in the modern aesthetics of Ahmet Hamdi Tanpınar whose purpose in life and art was to reach the timeless. Tanpınar's reconstruction of the human condition allowed him to create a modern discourse and a universal aesthetics. An interdisciplinary close reading of the tree metaphor in Tanpınar's texts reveals the ways in which mythology is reproduced in modern times and the different aspects of Tanpınar's aesthetics. According to him, there is a great significance in the idea of "synthesis", the desire of "defeating time" and capturing "the universal". He uses mythology as a fundamental resource to develop a language that is compatible with his aesthetics and created his aesthetic with a mythopoetic discourse which was shaped around the original tree metaphors. Closer readings on Tanpınar's texts reveal that cognitive linguistics and conceptual metaphor theory constitute an efficient framework for the systematic presentation of his mythopoetic attitude. In his novel *Huzur* (A Mind at Peace), when Nuran's smile grows like a tree inside of Mümtaz, there emerges the LOVE IS UNITY metaphor. Similarly, his lines "[a]n ivy tree the world has become/with the roots in me", in his poem "Neither within Time", activates another conceptual metaphor, PEOPLE ARE PLANTS or PEOPLE ARE TREES. By so doing, Tanpınar supports his modernist language with a mythopoetic approach. He unites the inner world of the being with mythos as his deepest source and builds his personal mythology. This allowed him to establish a language consistent with his aesthetics and assume a genuine attitude towards the universe in his own words.

Key Words

Mythopoetics, Ahmet Hamdi Tanpınar, tree, cognitive linguistics, conceptual metaphor.

---

* Geliş tarihi: 2 Temmuz 2018 - Kabul tarihi: 8 Mart 2019
Lüleci, Murat. "Bir Modernist'in Mitolojik Hâlleri: Tanpınar Estetiğinde Ağaç Metaforu Üzerine Mitopoetik Bir Okuma" Millî Folklor 121 (Bahar 2019): 43-54

** İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü. İstanbul/Türkiye, muratluleci@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0627-274X

Giriş

... çünkü mit bir başlangıçtır.
Raffaele Pettazzoni

Türk edebiyatında modern bir estetik kuran Ahmet Hamdi Tanpınar'ın başlıca özelliği, "iyi bir rehber gibi, [okuru] büyük kaynaklara, tarihe, tabiata, sanata ve Tanrıya götürmesi[dir]" (Kaplan 1972: 6). Buna rağmen, Tanpınar'ın modern estetiğinin mitoloji ile bağlantısı yeterince irdelenmiş değildir; oysa bu bağlantı, onun evrensel bir dil yakalamasında önemli rol oynamıştır. Aradan geçen zaman Tanpınar metinlerinin çoklu okumalara fırsat verecek zenginlikte bir malzeme barındırdığını göstermiş, son yıllarda bu metinler üzerinde yeni bakış açılarıyla incelemeler yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Örneğin Nurdan Gürbilek, Tanpınar metinlerinde "kapalı bir semboller dünyası[nın]" varlığından söz ederek Tanpınar'ın imgelerinde Narkissos miti ve Ophelia'nın izlerini arar (2004: 127). Süha Oğuzertem, "geleneğin imlediklerinin bir kez daha değiştiğini, edebiyatta metinlerin artık Adem, İsa, Oidipus, Odisseus, Sisifos gibi efsane ve mitler etrafında kurulmasına rastlasak da, bu tür göndermelerin, eski anlamındaki gelenek bağlamında değil, Everdell'in altını çizdiği modernist 'öznellik' ve 'öz-göndergesellik' bağlamında anlam kazandıklarına" dikkati çeker (2012: 134). İbrahim Şahin'in yer yer mitolojik açılımları da olan felsefî Tanpınar yorumu (2012) ve Sibel Irzık'ın objelerden hareketle gerçekleştirdiği incelemesi de (2017) dikkate alındığında, bu çalışmaların ufuk açıcı Tanpınar okumaları sağladığı düşünülebilir.

Tanpınar'ın estetiğini özgün kılan unsurlardan biri onun mitolojik ögeleri yeniden üreten tavrında aranmalıdır. Oğuzertem'in divan edebiyatı mazmunlarından hareketle söylediklerini Tanpınar-mitoloji ilişkisine uygulayacak olursak, mitoloji de "modernist bir dönüşüm geçirdikten sonra [Tanpınar'a] özgü bir anlam evreni yarat[mıştır]" (2012: 127). Tanpınar'ın mitolojiyi yeniden üretme biçimleri ve mitolojiyle kurduğu ilişkinin estetiğine katkıları henüz derinlemesine irdelenmemiştir. Bu tür bir yakın okumanın, hem mitolojinin yeniden üretilme hem de Tanpınar'ın modern ve özgün bir estetiği oluşturma biçimlerinin ortaya konması bakımından önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada Tanpınar'ın eserleri, onun mitolojiyi yeniden üretirken ağaç metaforundan hangi biçimlerde yararlandığını ortaya koyabilmek amacıyla mitopoetikanın (mit eleştirisinin) ve bilişsel dilbilimin sunduğu kavramsal çerçevelerden hareketle incelenecektir. Bunun için öncelikle kuramsal çerçeve oluşturulacak, ardından Tanpınar'ın mitoloji ve ağaç metaforuna yaklaşımı ortaya konacak ve son olarak Tanpınar'ın metinleri üzerinde çözümlemeler gerçekleştirecektir.

Mit Bilgisi

İnsanın içinde kendisini anlamlandırdığı varlık bir bütündür ve bu bütünlüğün kendisini gösterdiği en eski kaynaklardan biri mitolojidir. Aristoteles, *Poetika*'sında "mythos"u, tragedyanın altı ögesinden ilki olarak gösterirken, onu "bir eylemin taklidi, öykü" biçiminde tanımlar (1998: 1450a/23). "Mythos", öykü olarak ele alındığında, "özünde her şeyi yapabilen karakterler hakkındaki bir öyküden yola çıkıp makul ve inandırıcı hikâyeye doğru bir geçiş eğiliminden söz edilebilir. Tanrıların öyküleri kahramanların efsaneleriyle birleşirken; kahramanların efsaneleri trajedileri ve komedileri bir araya getirecek; trajedi ve komedide geçen olaylar da kurguyla birleşecek-

tir" (Frye 2000: 51). Aristoteles, *Metafizik*'inde ise "philomythos"u seven kişi ile "philosophos"u seven kişi bir anlamda aynıdır. Çünkü mit de, şaşkınlık verici şeylerden meydana gelir" ifadelerini kullanır (1941: 982b: 18-19). Ona göre tinsel ve göksel alanın bilgisi, insanı "asıl hakikat"in nihai kökenine yaklaştırmaktadır. Mit bu yönleriyle hem sanata hem de felsefeye yaklaşacak; öykü olarak zamanla kurguya evrilerek modern romana kaynaklık edecek, merak uyandırması yönüyle de ötelerin bilgisini çağıracak ve böylece felsefeye bağlanacaktır.

Mitin anlamlandırılabilmesi ve böyle bir çalışmanın derinlik kazanabilmesi için mit, metafor ve bellek ilişkisinin irdelenmesi yararlı olacaktır. "Edelman 'bellek'i zihnin kendi içinde geriye bakma özelliği ile karakterize olan bir yeniden bağlamlandırma faaliyeti olarak tanımlar" (Cebeci 2013: 321). Bu nedenle "bellek'in, şimdi ile geçmiş zaman arasında, metaforlar aracılığıyla kurulan bir yeniden yapılandırma ilişkisi kıldığı kabul edilebilir" (Cebeci 2013: 324). Levi-Strauss'un deyişiyle, "mitik düşünce… ideolojik saraylarını, eski toplumsal söylemin molozlarıyla inşa eder" (aktaran Durand 1998: 39). Başka bir deyişle "mit", "bellek"in yenilendiği bir döngünün öyküsüdür.

Mitlerin, insanı ve kozmosu kapsayan "zaman" kavramıyla da yakından ilgisi olmalıdır. Zaman sürekli bir döngü hâlindedir ve insanla birlikte evren de sürekli kendini yenilemektedir. "Platon'a göre, zaman akıp giderken evrenin döngüsel hareketine eşlik eder. Bu da zamanın ilerleyişinin iki ucunun da sınırlandırılmamış olduğunu, yani düz bir çizgi şeklinde değil sınırları belirli daire şeklinde olduğunu açıkça göstermektedir" (Yetmen 2014: 32). Böylece zamanın bilgisine erişmek, yenilenmenin bilgisine erişmekle eşdeğer bir hâle gelir. İtalyan düşünür Giambattista Vico, "ilkel insanın metafor, sembol ve mit aracılığıyla, nihai olarak modern, soyut ve analitik düşünce durumlarına evrilen, içgüdüsel ve şiirsel bilgeliğe sahip olduğunu öne sürer" (aktaran Cebeci 2013: 35). Mit, zamanla yeniden üretilerek modern düşünce durumlarına evrilmiştir.

Gilbert Durand, "mitlerin kültürel alandan nasıl geçtiğinin ve düzenli olarak sosyal ya da sanatsal anlatılar aracılığıyla nasıl tutarlı kümelenmeler oluşturduğunun izlenebileceği" görüşündedir (aktaran Wunenburger 2003: 28). Ona göre "mitler sürekli bir metamorfoz hâlindedir. Mitlerin anlatıcıları sürekli bir yenilenmeyi sağlar. Miti anlatmak, yeni olanı ortaya çıkarmak; mitin rekreasyonunda yenilenmeye katılmaktır" (aktaran Wunenburger 2003: 29). Aristoteles'in sözünü ettiği "asıl hakikatin nihai kaynağı", belki de yenilenen zamanda değişmeyenin, sürekli yeniden üretilenin bilgisidir.

Mit Eleştirisi ve Mitopoetik Tavır

Mit eleştirisi, Pierre Brunel'e göre, bir edebî eserde mitolojinin tezahürlerini açığa çıkarır ve tanımlar. Brunel mit eleştirisi adını verdiği bir edebî inceleme modeli geliştirir. Buna göre öncelikle edebî metinde mitolojik ögeler belirlenecek; ardından bu ögelerin incelemeye direnç durumları test edilecek; son olarak mitolojik öge üzerinden gelişen metinle ilgili bir analiz gerçekleştirilecektir. Brunel bunu yaparken mitolojik ögelerin edebî metinlerdeki değişimine ve yeniden üretilme biçimlerine dikkati çeker (aktaran Bilen 1993: 770). Brunel, metinde mitolojinin varlığının genellikle küçümseyici bir tavırla karşılandığını belirtir. Brunel bu tavrı, "mitoloji bozulmuş, bir zamanlar canlı olsa da, artık sabit/

donmuş bir form olarak düşünüldüğünden, metinlerde mitolojik izlere/işaretlere indirgenmekte, kabul görse de hayatta kalmayı başarmış nostaljik birer hatıra ya da mizahî birer unsur olarak görülmektedir (…). Oysa mit eleştirmeninin temel görevi bu çirkin şüpheciliğe karşı çıkmaktır" sözleriyle verir (Brunel 1992: 82).

Bunun yanında mitopoetik tavır "sanatçıların, hayal güçlerini tüm dış güçlerden kurtarmalarına ve geri dönüşümlü bir zamanda yaşamalarına izin veren bir metamorfoza ulaşmak için hayal güçlerini kullanmalarını sağlayan zihinsel ya da spiritüel bir durum"dur (Bilen 2017: 862). Bu tavır, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren William B. Yeats ve Thomas S. Eliot ile temsil edilir. Eliot'a göre James Joyce "eserinde mit kullanmakla, insanın çağdaş tecrübesiyle geçmişteki tecrübesi arasında fark ve benzerlikleri" vurgulamıştır. Ona göre, "kullandıkları, sadece, çağımızın sahip olduğu muazzam anarşi, ümitsizlik içindeki manzarasına bir şekil ve anlam verme, onun arz ettiği kargaşaya bir düzen verme metodudur" (1990: 54).

Mite ve mitolojiye dair yapılacak bir çalışma, onun son derece karmaşık olan doğasını ortaya koymak durumundadır. "Mit, çok sayıda ve bir birini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliğidir" (Eliade 1993: 13). Bu bakış açılarından biri olarak "modern folklor artık köken sorunlarıyla uğraşmaktan çok alıntılama alıntılanan malzemeyi dönüştürme işiyle uğraşmaktadır. Alıntılama edilgen bir edim değil, bir yenidenyaratma/yenidenyazma işidir" (Aktulum 2014: 214). Bu nedenle, mitolojik ögelerin modern dönemde hangi biçimlerde yeniden üretildiğini bir problematik olarak belirleyen ve bu yönde gerçekleştiren çalışmalar modern folklora da önemli katkı sağlayacaktır.

Hayatın Merkezinde Bir Tabiat Harikası: Hayat Ağacı

Mitolojik ögelerin edebî metinlerdeki değişimi Brunel'in edebî metin inceleme modeli için son derece önemlidir. Bu nedenle en eski mitolojik ögelerden biri olan ve bu çalışma için seçilen "ağaç" metaforu bizi yakından ilgilendirmektedir. Yeryüzünün oluşumunda buzulların yanardağlarla, gökyüzünün okyanuslarla, galaksilerin Güneş sistemleri ile iç içe olması gibi, antik dönemde, Tanrı, tabiat, nesneler dünyası, kısacası bütün bir varlık iç içedir. Eliade'ye göre "mit, kutsal bir tarihi anlatır; o ilkel zamanın, ya da o masalsı evvel zamanın başlangıcında gerçekleşen bir olayla ilgilidir. Başka bir deyişle mit, doğaüstü varlıkların eylemleri aracılığıyla, bir gerçekliğin nasıl ortaya çıktığını anlatır. Bu, bütün bir gerçeklik de (kozmos/evren) olabilir; bir ada, bir bitki türü, özel bir insan davranışı ya da bir gelenek de" (Eliade 1963: 5). Mitolojide "hayat ağacı" insana ait bir duyguya, duruma ya da değere karşılık gelir. Hayat ağacı insanı bir yandan soyut bir kavram olan "hayat"a bağlarken diğer yandan canlı bir bitki olan ağaca yaklaştırır. Belleğimizde "ağaç" mitinin görünümlerinin anlamlandırılabilmesi için bilişsel dilbilime başvurmak yararlı olacaktır. "Kavramsal metafor kuramı"nda HAYAT BİR AĞAÇTIR metaforuyla karşılaşırız (Lakoff vd. 1980; Lakoff vd. 1989). "Bu metaforda, insanlar yaşam döngüsü bakımından bitkilere benzetilir ve yaprak, çiçek ve meyve gibi bitkinin filizlenen, solan veya dökülen/düşen bölümleriyle

özdeşleştirilir" (Lakoff vd. 1989: 6). Bu metaforun kaynak-hedef alanları şöyledir:

HAYAT BİR AĞAÇTIR

Kaynak: HAYAT		*Hedef*: AĞAÇ
Hayatın başlangıcı	→	Fidanın dikilmesi
Hayatın farklı yönleri	→	Ağacın farklı yönlere doğru büyüyen dalları
Hayattaki ödüller	→	Ağacın meyveleri
Hayatın zorlukları karşısında sarsılma	→	Rüzgâr karşısında ağacın sallanması
Hayatın sonu	→	Ağacın sökülmesi / kuruması

"Hayat ağacı"nın mitolojide kullanılması "yaşam"ın, bilişselliğimizde "bitki" ile özdeşleştirilmesinden kaynaklanır. İnsanî değerler nasıl evrensel bir nitelik taşıyorsa, doğa olayları da bütün kültür ve coğrafyaları içine alır. "Mitlerin kaynağı olan doğal sebepler dikkatle incelendiğinde onların bütün halklarda aynı olduğu görülür. Şekillerin değişik olması ise yalnız olayların çeşitli şekilde anlaşılmasının ve halkın anlama seviyelerinin tezahürüdür" (Bayat 2010: 23). Hayat a*ğacı* mitolojideki ortak motiflerin başında gelir. "Ağaç, yalnızca evreni değil, aynı zamanda, gençliği, sonsuzluğu ve aklı/zekâyı sembolize etmek için kullanılan bir imgedir" (Widengren'den aktaran Eliade 1987: 149). Çünkü, "Ağaç, yaşamdır. Yaşam da varlık ile iç içedir. Dünya üzerindeki pek çok uygarlık, inanç ve mitolojide ağaç kültünün […] ruhsal tesirin yeryüzüne inişi, kozmostaki yaşam, yükselme ve tekâmülün dikey hareketliliği, ölüm ve yeniden doğum ile hiç bitmeyen bir hayat, üretici ve yenileyici süreçler, güç ve irtibat gibi açılımları vardır" (Öztekin 2013: 61). Hayat ağacı ve ağaca bağlı metaforların Tanpınar'ın evrensel bir estetik vücuda getirmesinde önemli yeri olduğu anlaşılmaktadır. Tanpınar'ın eserleri mitopoetik bir yakın okumayla incelenmeden önce, onun mitoloji ile bağlantısının ortaya konması yerinde olacaktır.

"Mitolojik Bir Mahlûkum Şimdi": Tanpınar, Mitoloji ve Hayat Ağacı

Tanpınar'ın mitolojiye karşı duyduğu ilgi öğrencilik yıllarına kadar uzanır. Mehmet Kaplan, "Güzel Sanatlar Akademisi'nde yıllarca estetik hocalığı yapan Tanpınar'ın, mitoloji ile beraber resim, heykel, mimari ve musiki kültürüne de sahip" olduğunu aktarır (1995: 8). Tanpınar hatıralarında, Yahya Kemal'den dinlediği şairler arasında Heredia'yı unutamaz: "Hatta unutmak şöyle dursun, zaman zaman düşünmeden hatırlarım. Çünkü onlar benim gençlik hayallerime karışmışlardı" ifadelerini kullanan Tanpınar'ın hatıraları, onun mitolojiyle yakın bağını açığa çıkarır.

Bütün bir kâinatın bizim idrakimizde yaşadığını belirten Tanpınar'a göre, "insan düşüncesi zaman ve mekânın yaratıcısıdır. Bütün tanrılar ondan doğar. Her şey onunla başlar ve galiba onunla biter. Bir ânı bitmez tükenmez bir ülke yapan ihsasların cenneti, bütün teessürî hayat, san'atlar, işler..." (1996: 13). Tanpınar'a göre "istikbal için projeler kurduğumuz gibi mazi için de vehimler icad etmiş olabiliriz" (1996: 101). Tanpınar'ın estetiğinin onu mitolojiye yönlendirdiği söylenebilir. Çünkü o her şeyden önce insanın ezeli hakikatini ve evrenseli arar. Bunlar da mitopoetik tavırda

kendisini gösterir: "Mitopoetik teknik özel tecrübenin bir mit kalıbı ve yeni bir düzenleme içinde sunulması ve evrensel bir boyut kazanmasıdır. […] Tanpınar da şairin şahsilikten kaçmasını istemiş, onun halk destan ve efsanelerimizi iyice dinledikten sonra, kendi tecrübesini onların kalıbı içinde yorumlamasını ve şahsi tecrübeden evrensel tecrübeye gitmesini ısrarla söylemiştir" (Kantarcıoğlu 1982: 76).

Tanpınar'ın metinleri, mitolojinin insan muhayyilesinin uçsuz bucaksız genişliğiyle bir/beraber olduğu zamanların modern şarkısıdır. Bu şarkının motiflerinden biri "ağaç" ve ona bağlı metaforlardır. Ağaca bağlı hayaller onun çocukluk yıllarında şekillenmeye başlar. Tanpınar, evlerinin selamlığındaki karadut ağacını şöyle anlatır: "Bu ağacın iki kişinin zor kucaklayabileceği kadar kalın gövdesi şerha şerha idi ve ağaç, cömert usaresini bin yarıklardan öyle akıtmıştı ki, gövdesi ve dibi adeta kanlı görünürdü. Bu usareleri kan zanneden büyükannem bu ağacın, yaraları ölümün ötesinde bile silinmeyip kanayan bir şehit evliya olduğuna inanmıştı" (Enginün vd. 2018: 31). Tanpınar'ın *Yaşadığım Gibi*'sindeki şu satırlar bilincinin derinliklerinde ağacın yerinin sezdirilmesi bakımından önemlidir:

Dikkatimin ve sessizliğimin ağacı, uzviyetimde dal dal büyüyen ağaç; ince, iyi dövülmüş madenlerden –bir akşamdan koparılmış kadar canlı ve sade renk ürperişi yapraklarla, mucizeler mucizesi! Gözlerimin önünde sanki billûr bir havuzda, yüzme ile raks arasında bir yığın hareketle– adeta çıplak, bütün oyunları meydanda ve onun için izahı imkânsız, her an biraz daha büyüyor, genişliyor, yükseliyor; altın boğumlar mücevher çengeller, bağlar, kıl kadar ince kökler çoğalıyor (Tanpınar 1996: 334).

Tanpınar için "ağaç" yaprakları/kökleri/dallarıyla yaşamın birçok hâllerine karşılık gelir. *Aydaki Kadın*'ın baş kahramanı Selim'in, hizmetçisi Marie'nin 20 yıl önce tanıdığı teyzesi Heleni'den söz ederken kullandığı ifadelerde hayat ağacı bir metafora dönüşür: "Onun tuttuğu aydınlıkta hiç tanımadığı hayat standartlarını, yer altında birbirine karışmış ağaç köklerine benzeyen farkında olmadığımız bütün bir hayatı, en olmayacak, vefalı dostlukları, sefil ve gerçek bir yığın yaşayışı görmüştü" (2015: 29). Bunlar "ağaç" metaforlarının Tanpınar'da merkezî bir öneme sahip olduğunu düşündürmektedir.

Tanpınar'da İnsanlık Durumları

Mitler, en geniş anlamıyla bir insanlık durumunun en yalın hâlidir. Joseph Campbell mitleri, "insanın ruhanî potansiyeline giden ip uçları" biçiminde tanımlarken, mitin var oluşunu "hayatta olma deneyimi"ne bağlar (1960: 24). Tanpınar için öncelikli olan da "insan"ı yakalamaktır. Ona göre "şiir, insanın ancak bütün benliğiyle kucakladığı zaman varabildiği çok boyutlu gerçeği yansıtan bir sanat dalıdır" (Tanpınar 2014: 14). Bu noktada sanatın gerçekliği de insanın gerçekliği gibi çok boyutlu olacaktır. Tanpınar için "alelumum sanat, ferdin en mutlak ve hür surette kendini idrak ettiği zirvedir". Demek ki sanat Tanpınar için bir "gerçekleşme", "kendini bulma" biçimidir.

Tanpınar, "Dede'nin Mahur Bestesi'ni ilk defa dinlediği zaman, gözleri[n]in önünde çıplak bir manzaraya tek başına hâkim olan bir ağaç canlan[ır]" (2014: 37). Bilindiği gibi, "adı ister 'dünya ağacı' ister 'hayat ağacı' olsun, aslında olgusal anlamda bir yaşam ağacıdır o. Yaşam ağacı, ezoterik olarak yer–yeraltı–gökten oluşan

üç mekânı birbirine bağlayan ve aralarında irtibatı sağlayan ekseni temsil eder. […] Ağaç miti, ruhsal bir yaşam modeli olarak düşünüldüğünde kökleriyle yerin/dünyanın/maddenin bilgisini alarak bunları yukarıya/ gökyüzüne yükselten, dallarıyla topladığı ruhsal etkileri de gövdesinde birleştiren canlı bir mekanizma gibidir" (Öztekin 2013: 62). Tanpınar'ın "Nitekim Eyyubî Bekir Ağa'nın Nühüft beste'sini dinlerken, topraktan ayaklarını kesmeden, meçhul ve her an beni ilgaya hazır bir haz tufanı içinde ağır bir çıkış hissini kendimde duyarım" biçimindeki hislenmesi de anlamlıdır (Tanpınar 2014: 37).

Tanpınar, mitolojide insanın dünyayla/evrenle irtibatının sembolü olan "ağaç" gibi, toprakla bağlarını sımsıkı tutmakta, gökyüzüyle özdeşleştirilebilecek bir "çıkış hissi" yaşarken bile ayaklarını yerden kesmemektedir. Çünkü "mitolojide hayat ağacı bir tamlık simgesidir" (Şahin 2012: 156). Tanpınar'da musikinin bir "ağaç" hâlinde canlanması mitolojide ağacın varlıkla bütünleşmesinden kaynaklanır. Haz tufanı onun mitolojiyle bir diğer bağlantı noktasıdır. Tanpınar'ın "her an ilgaya hazır bir haz tufanı içinde ağır bir çıkış" durumu ile Şaman geleneğindeki "kendinden geçirecek coşkunluk hâli" arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Tanpınar, musikinin zihninde tetiklediği "ağaç" imgesiyle kendisini doğanın kaderiyle birleştirmekte, varlığını zaman ötesi bir bakışla yeniden oluşturmaktadır. Tanpınar, insanlık durumlarını, mitolojinin insan muhayyilesi ile birleştiği yerden estetize eder. *Aydaki Kadın*'da geçen metaforlar bu duruma örnek oluşturur:

Balıkçı Hüseyin'in annesi de oğlunu unutmamıştı. Günlerce, aylarca mezarının başında, kapının **önünde,** –**çünkü tam** *kapının* önünde vurmuşlardı– *taşlıkta ağlamıştı. Daima iki eliyle göğsünü açarak sanki bu göğüsle, bu kurumuş memelerle onu besledim, büyüttüm der gibi göğsünü döverek ağlardı. […] Hep göğsünü döverek ağlıyordu. O ağlarken ben evimizde, kışın fırtınalarda bahçedeki ağaçların, bir büyük servinin, çınarın çıkardığı sese dalardım. Onlar gibi bir şeydi. Tam onlar gibi değil, benzerdi (Tanpınar 2015: 164).*

Tanpınar, "büyüme", "özlem", "ölüm" gibi insanlık durumlarını da "ağaç" üzerinden anlamlandırır. *Aydaki Kadın*'da Balıkçı Hüseyin'in annesi, oğlunun mezarı başında iki eliyle göğsünü açarak ve döverek ağlamaktadır. Tanpınar'ın anlatıcı–öznesinin zihninde annenin besleme/büyütme işlevinin "servi" ve "çınar" ağaçlarını çağrıştırması mitoloji kaynaklıdır ve Yakut Türklerinin millî destanı olan Er–Sogotoh efsanesiyle önemli benzerlikler içerir. Bilindiği gibi, "genellikle mezarlıklara dikilen servi, uzun boyu ve daima yeşil kalmasıyla ebediyetin sembolüdür" (Ergun 2012: 294). Hasluck'un deyişiyle mitolojide "çınarla çocuk arasında bir bağ söz konusudur. Çocukların uzun ömürlü ve dallı budaklı olması, nesillerinin kıyamete kadar devam etmesi için aileler yeni doğan çocukları adına çınar dikerler" (aktaran Ergun 2012: 291). Tanpınar, bir kadın figürünün yaşadığı büyüme, özlem, ölüm ve ebediyet gibi insanlık durumlarını ağaç üzerinden kurgulamıştır.

Yorgunlukların Mükemmeliyet Hâline Geldiği Bir Terkip

Tanpınar'ın estetiğinin bileşenlerinden biri "terkip" düşüncesidir. Ona göre, "muvaffak bir sanat eseri, içinde bütün unsurların ve bütün yorgunlukların bir mükemmeliyet hâline geldiği ayrılması kabil olmayan bir terkiptir"

(2014: 14). Kaplan da onun şiirlerinde "bir duyguyu, bir manzarayı bize yekpare olarak hissettiren bir bütünlük" olduğunu belirtir (1983: 196). Tanpınar, "terkip" düşüncesini ortaya koyabilmek için mitopoetik ögeleri kullanmış; bunu yaparken "ağaç" motifinden ve ona bağlı sembollerden yararlanmıştır.

Tanpınar'ın estetiğinde "ağaç" ve ona bağlı görüntüler mitolojiden beslenen "varlıkla bütün olma", "âlemle iç içe geçme" hâlini yansıtır. O, "sevme/aşk" duygusunu mitopoetik bir yaklaşımla; ağaç metaforu üzerinden kurgular. Tanpınar aşkı "alelâde bir tesadüfün derinleşmesi, etrafa kök budak salması" olarak görür (1996: 106). "*Huzur*'da Mümtaz–Nuran karşılaşmasının anlatıldığı sahnede 'tamlık'a ilişkin bir metafor olması icap eder. Çünkü aşk kendi içinde yolculuk ise metin, aşka ilişkin metaforlar içermelidir" (Şahin 2012: 155). Tanpınar için sanat öncelikle bir bütünlük meselesidir; bu nedenle "aşk" da bütünlük metaforlarıyla kurgulanmalıdır. Bu, kainat karşısındaki ezelî hakikatini arayan sanatçının estetiğini bu arayışa göre düzenlemesidir. Tanpınar, *Huzur*'da geçen şu satırlarda, "aşk"ı verirken yine "tamlık"a ilişkin – ağaç metaforunu kullanır:

Fakat ben ağız açtıkça niçin gülüyor? Ben çocuk değilim ki... Ama gülüşün o kadar güzel ki; kızacağım yerde hoşlanıyorum.–*Ve Nuran*'ın sessiz gülüşünün kendisine uzaktan gösterdiği*i altın meyveye doğru içinden bir şey kayıyordu. Garip bir gülüştü bu. Mümtaz farkında olmadan ona cevap veriyor, kendi içinde bu gülü*şün bir ağaç gibi büyüdüğünü, çiçek açtığını duyuyordu (Tanpınar 1972: 74).

Nuran'ın gülümsemesinin Mümtaz'ın iç dünyasında bir "ağaç" gibi büyümesiyle birlikte bir "tamlık/birleşme" gerçekleşir. Çünkü "ağaçlar, kökleri ile yer altında, gövdeleri ile yeryüzünde ve ışığa yönelen yaprakları ile gökyüzündedir, yani evrenin üç katını birleştirir" (Arslan 2009: 86). Bu noktada bilişsel dilbilim Tanpınar'ın mitopoetik teknikle evrenselliğe nasıl ulaştığını görebilmemiz için verimli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bilişselliğimiz "sevme/aşk" duygusunu "birlik/tamlık" ile özdeşleştirmekte; bu da AŞK BİRLİKTİR metaforunu ortaya çıkarmaktadır:

AŞK BİRLİKTİR

Kaynak: AŞK		*Hedef*: BİRLİK
Sevgili/Âşık	→	Birliğin bileşenleri
Sevgililerin bir araya gelmesi	→	Birliğin sağlanması/ gerçekleşmesi
Sevgi/ Aşk bağı (Duygular)	→	Birliği birleştiren unsurlar
Sevgililerin anlaşması	→	Birlikteki uyum

Nuran'ın gülümsemesi metaforik bir alana karşılık gelir ve Tanpınar'ın "terkip/birleşme" düşüncesi "aşk" üzerinden ve tamlığa ilişkin metaforlarla verilir. Başka bir deyişle, "[metaforik] karşılık aşk başlığı altında tamlıktır" (Şahin 2012: 156–7). Böylece Tanpınar "terkip" düşüncesini, Mümtaz–Nuran aşkı ile mitolojide "birlik" düşüncesine karşılık gelen "ağaç" üzerinden vererek şahsi mitolojisini yaratır. Bu tavır *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde geçen şu satırlarda da karşımıza çıkar:

Medresenin bütün avlusu, mezarlık, camiin arsası olması lâzım gelen yer, her taraf kendi kendine bitmiş otlar ve ağaçlarla dolu idi. Bu ağaçlar içinde, devrilmiş sütunların altından fışkıran dal budak salanlar bile var-

dı. Fakat en garibi, insanı en fazla kavrayanı Seyit Lûtfullah'ın yattığı odanın tam üstünde biten, ince, zarif, rüzgârda âdeta oyadan yapılmış hissini veren servi fidanı idi. Bazı bulutlu havalarda arkasındaki kül rengi boşlukla çok hayalî bir şey gibi göze çarpan bu servi fidanı, sanki bütün bu terkibi sonsuz ve yenilmez tabiat namına zaptetmişe benzerdi (Tanpınar 2008: 47).

Kültürel dokunun mekânlarından "medrese", "mezarlık", "cami avlusu" gibi mekânlar, "dal budak salan ağaç" metaforuyla birleşir. Servi fidanı, bütün bu kültürel kodları, "bütün bu terkibi […] tabiat namına zaptet[mektedir]". Tanpınar, serviyi, "Türk muhayyelesinde ve hayatında izini bır[akan]" iki ağaçtan biri olarak anar (1969: 191). Böylece servi bütün bir kültürü bir "terkip" hâlinde kendisinde toplar ve terkip düşüncesine bağlanır. Tanpınar insanı en fazla kavrayanın "servi fidanı" olduğunu söyler. Mitolojide "hayat ağacı simgesi ile kabul edilen ağaçlardan birisi ve en önceliklisi servidir" (Erbek 1986: 29). Servi, "uzun ömürlüdür, güzel kokuludur, doğa şartlarına dayanıklıdır, uzun boyludur, doğrudan doğruya gökyüzüne yükselir [ve] rüzgârda kolay sallanmaz" (Çulpan 1961; aktaran Erbek 1986: 29). Böylece "ağaç", "sevme/aşk" duygusunun ötesinde kültürel kodları kendi bünyesinde birleştiren ortak bir sembole dönüşmekte, Tanpınar da mitolojiyi yeniden üretmektedir.

Değişerek Devam Etmek, Devam Ederek Değişmek

Tanpınar estetiğinin bir başka bileşeni "zaman" kavramıdır. O, estetiğini oluştururken mitopoetik bir tavırla, "zaman"ı "ağaç"a bağlı metaforlar üzerinden kurgulayarak estetiği ile uyumlu bir dil yakalar. Tanpınar'a göre "klasik bir eser, insanın evrensel tecrübesini kusursuz bir biçim, ölçü ve oran içinde anlamı musikileştirerek verebilen ve zamana meydan okuyan eserdir" (Kantarcıoğlu 1982: 77). Tanpınar, "zaman" kavramına dair Proust ve Bergson'la gelen derinliğin edebiyatımızdaki en güçlü temsilcisidir ve zamana algısı, mitopoetik tavrının sonucu olarak "ağaç" metaforları etrafında gelişir. Tanpınar, uyurken ölümün kıyısında yüzen insanın "zaman"la ilgisini ve mucizevi hâlini şöyle anlatır: "Gece, her zerresini ayrı ayrı tanıdığımız bu vücudu zapt etmiştir. Onda her şey bir kehaneti, yani zamanla gayri şahsî ve bizimkinden çok ayrı bir alâkayı ifşa ediyor. Benliği, kökü ve yaprağı birbirinin aynı bir ağaç, kozmik bir sarmaşık olmuş zamanın üç buudundan yüzüyor" (2014: 32). Tanpınar, "evrensellik" ilkesini hayata geçirebilmek için de mitolojiye yönelir. Ağaç, bilişselliğimizde insanın yaşam süresiyle özdeşleştirilir. "Kavramsal metafor kuramı"nda HAYAT BİR AĞAÇTIR metaforuna bağlı olarak, İNSAN BİR AĞAÇTIR veya İNSANIN YAŞAMI AĞACIN YAŞAMIDIR metaforlarına ulaşılır:

İNSAN BİR AĞAÇTIR / İNSANIN YAŞAMI AĞACIN YAŞAMIDIR

Kaynak: İNSAN		*Hedef: AĞAÇ*
Ersuyu	→	Tohum/ çekirdek
İnsanın gençliği	→	Ağacın fidanlık dönemi
İnsanın büyümesi	→	Ağacın büyümesi / dal budak salması
İnsanın yaşlılığı	→	Ağacın yapraklarının sararması
İnsanın ölümü	→	Ağacın kesilmesi/ sökülmesi

İnsanın, yaşam süresi bakımından "ağaç"la özdeşleştirilmesi, Tanpınar'da da karşımıza çıkar. O, *Mahur Beste Hakkında Behçet Bey'e Mektup*'unda: "Evet, bana her şeyi anlattınız. Çekirdek zaman her gün biraz daha genişledi, büyüdü, dal budak saldı, met ve cezirler yaptı, ileri geri gitti ve daima aradığını yerinde buldu" şeklinde okuyucuya seslenir (1988: 171). Tanpınar, "önce çekirdek hâlinde bulunan, ardından dal budak salarak genişleyen ağaç" biçiminde özgün bir metaforla, zaman karşısındaki konumunu belirlemek için, estetiğini metin düzeyine yükselterek mitopoetik bir tavır sergiler.

Tanpınar'ın estetiğinde "zaman", "devamlılık" olgusunu da beraberinde getirir. Tanpınar'a göre "köksüz şeyler daima yüzer, daima beyhude yere bir karşı sahil arar. Halbuki millî hayat devamdır. Devam ederek değişmek, değişerek devam etmektir. Çünkü yaratmanın ilk şartı devamdır (1996: 182). "Ne İçindeyim Zamanın" şirinin son dizelerinde mitopoetik tavır yine ön plandadır:

Kökü bende bir sarmaşık
Olmuş dünya sezmekteyim
Mavi, masmavi bir ışık
Ortasında yüzmekteyim. (Tanpınar 1981: 17)

Şairinin deyişiyle, "Ne İçindeyim Zamanın şiiri, şiiri hâlini, kozmosla insanın birleşmesini nakleder" (Tanpınar 2018: 27). Şiirde, Tanpınar'ın dünyayı kökü kendisinde bir sarmaşık olarak metaforlaştırdığını görürüz. O, kendisini ışığın kaynağı bir güneşe, ya da yıldızlı bir gökyüzüne değil de, kökleri kendisinde bir sarmaşığa benzetir. "Eski Türklere göre, ağacın yalnız gövdesi ve yaprakları değil; kökleri de önemli idi. Çünkü *Dede Korkut* kitabında da dendiği gibi, onun kökleri dipsiz, yani, yer altı âleminin en derin noktalarına kadar gidiyor ve oralardan haber getiriyordu" (Ögel 2003: 95). "Manasın öldükten sonra dirilmesi esnasında karısı Kanıkey, rüyasında bir kavağın göklere kadar yükseldiğini, kayın pederi ve kayın validesinin de bu kavağa tırmanarak gökyüzüne çıktığını görür" (Turan 1992: 549). Tanpınar, "kökü kendisinde bulunan bir sarmaşık olarak dünya" biçiminde ürettiği bu özgün metafor sayesinde mitolojiye bağlanmakta, yer altı âleminin derin noktalarına nüfuz etmekte ve hayat ağacına tırmanarak gökyüzüne ulaşmaktadır.

Tanpınar'ın "zamanı yenme" arzusu, "ağaç" üzerinden geliştirdiği metaforlar üretmesini sağlar. "Zaman Kırıntıları" şiirinde "ağaç", bu kez çocukluk hatıralarının metaforuna dönüşecektir:

Akşamın tek bir ağaç gibi
Dal budak saldığı sular
Çocukluk rüyalarımın bahçesi!...
Sakın kimse el sürmesin bu dallara,
Yapraklar meyvalar olduğu gibi kalsın
Benim uykum boyunca. (Tanpınar 1981: 73)

Tanpınar burada çocukluğunu, insan muhayyilesinin çocukluk dönemi olan mitoloji ile birleştirir. Çocukluk rüyalarının bahçesinde akşam tek bir "ağaç" gibi sulara dal budak salmakta, yine özgün bir metafor ortaya çıkmaktadır. "Tanpınar'ın birçok şiirinde ele aldığı güzel hatıraları ebedîleştirme temi [...] burada, bir ağaç sembolü şekline gir[er]" (Kaplan 1983: 59). Alexander Fedorovich Middendorf'un deyişiyle mitolojide hayat ağacının "köklerinin dibinden kaynayan suya

sonsuz su adı verilir" (aktaran Turan 1992: 546). Bu nedenle hayat ağacı "yaratılış, oluşum, salt gerçek ve ölümsüzlük fikirleriyle ilgilidir" (Turan 1992: 546). Böylece Kaplan'ın deyişiyle "Tanpınar[ın], kendi hayallerinin içinde, beşerî mitolojinin archetype'lerini yakala[dığını]" görürüz (Kaplan 1983: 160).

Sonuç

Türk edebiyatında kendine özgü modern bir estetik kuran Ahmet H. Tanpınar'ın metinlerinin barındırdığı zengin malzeme, son yıllarda kültür çalışmaları için farklı okumalara fırsat vermektedir. Bu metinler üzerinde yapılan yakın okumalar, Tanpınar'ın mitolojiyi bir kaynak olarak kullandığını, estetiğini oluştururken mitolojik ögeleri özgün metaforlara dönüştürerek estetiğiyle uyumlu bir dil yakaladığını göstermiştir. Tanpınar'ın estetiğinde "terkip" düşüncesi, "zamanötesilik" kavramı ve "evrensel" olanı yakalama arzusu büyük önem taşımaktadır. O estetiğini hayata geçirirken varlığının içsel koordinatlarıyla sıkı bir iletişime girmiş, yüzyıllar önce yaratılmış mitolojiden kendisine ulaşan malzeme sayesinde evrensel bir estetik oluşturmuştur.

Mitolojiyi evrensel bir kaynak olarak kullanan Tanpınar'ın metinlerinde "ağaç" ve ona bağlı metaforların merkezî bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tanpınar "ağaç"ı yalnızca tabiata ait dekoratif bir unsur olarak değil, "Tanrı", "aşk", "sanat", "tabiat", "zaman", "güzellik" ve "ölüm" gibi temel kavramlara yaklaşımını yansıtacak biçimde temel bir metafor olarak kullanmıştır. Tanpınar, "ağaç"ı, "ölümsüzlük", "varlıkla iç içe olma" ve "tamlık" gibi alanlara karşılık gelecek şekilde estetize etmiştir. *Aydaki Kadın*'da bütün bir hayatı gördüğü "yer altında birbirine karışmış ağaç kökleri", Türk ve dünya mitolojilerinde ortak olan "hayat ağacı" mitiyle ve "kavramsal metafor kuramı"nda geçen HAYAT BİR AĞAÇTIR metaforuyla bağdaştığı görülmüştür. *Huzur*'da Nuran'ın gülüşünün Mümtaz'ın içinde bir "ağaç" gibi büyümesi, Tanpınar'ın "aşk"ı "tamlık"a karşılık gelen "ağaç" üzerinden anlamlandırdığının göstergesidir. Bu da AŞK BİRLİKTİR kavramsal metaforuna karşılık gelmektedir. Böylece Tanpınar kendine özgü bir dil ve estetik vücuda getirirken, modernist bir tavırla insan muhayyilesinin en eski ürünleri olan mitolojiyi yeniden üretmiş ve mitolojik belleği yeniden çağırarak dilini "ağaç" etrafında kurduğu özgün metaforlar sayesinde şahsi mitolojisini yaratmıştır. Tanpınar'ın mitoloji ile kurduğu ilişkilerin farklı çalışmalarla irdelenmesi, şüphesiz onun estetiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Aktulum, Kubilay. Folklorun Evrenselleri. *Zeynel Kıran'a Armağan*. Editörler: V. Doğan Günay, Songül Aslan Karakul. İstanbul: Papatya Yayınları, 2014, 199–220.

Aristotle. *Poetika*. Çev. İsmail Tunalı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.

———. *The Basic Works of Aristotle*. Editör: Richard McKeon, Çev. W. D. Ross, New York: Random House, 1941.

Arslan, Ahmet Ali. "Kızılderili ve Türk Kültüründe Hayat Ağacı". *Türk Dünyası Araştırmaları* 178 (2009): 83–100.

Bayat, Fuzuli. *Mitolojiye Giriş*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.

Bilen, Max. Mytico-poetic Attitude. *Companion to Literary Myths, Heroes and Archetypes*. Editör: Pierre Brunel. Çev. Wendy Allatson, Judith Hayward and Trista Selous. New York: Routledge, 2017, 861–866.

———. "Pierre Brunel, *Mythocritique: Théorie et Parcours* (Book Review)". *Poetics Today* 14/4 (Kış 1993), 769–771.

Brunel, Pierre. *Mythocritique: Theorie et Parcours*. Paris: Presses Universitaires de France, 1992.

Campbell, Joseph. *The Masks of God: Primitive Mythology*. London: Secker & Warburg, 1960.

Cebeci, Oğuz. *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

Durand, Gilbert. *Sembolik İmgelem*. Çev. Ayşe Meral. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Erbek, Güran. "Hayat Ağacı Motifi". *Antika 15* (1986): 26–41.

Ergun, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.

Eliade, Mircae. *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.

———. *Myth and Reality*. *Çev.* Willard R. Trask. New York: Harper & Row, 1963.

Eliot, T. Stern. *Edebiyat Üzerine Düşünceler*. Çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: *Kültür Bakanlığı Yayınları*, 1990.

Enginün, İnci ve Zeynep Kerman. *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

Frye, Northrop. *Anatominin Eleştirisi*. Çev. Hande Koçak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Gürbilek, Nurdan. *Kör Ayna Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Irzık, Sibel. "What if one day things go mad?": The Unruly Objects of Tanpınar's Modernism". *Middle Eastern Literatures* 20 (2017): 198–214.

Kantarcıoğlu, Sevim. "Edebiyat Eleştirisinde Tanpınar ve Eliot". *Hürriyet Gösteri* 24 (1982): 76–77.

Kaplan, Mehmet. "A. H. Tanpınar ve Güzel Eserin Üç Temeli". *Türk Edebiyatı* 1. (Ocak 1972): 6–7.

———. Kitap Hakkında Birkaç Söz. *Yahya Kemal*. Ahmet Hamdi Tanpınar. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.

———. *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.

Lakoff, George ve Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

Lakoff, George ve Mark Turner. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.

Oğuzertem, Süha. "Hasta Saatler, Bozuk Sıhhatler: Enstitü Sorununa Babasız Bir Yaklaşım". *Defter* 23 (1995): 65–83.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. Birinci Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2003.

Öztekin, Özge. "Ağaç Kültünün Görsel Şiirdeki Figüratif Anlamı: Divan Şiirinde Deyişbilimsel Önceleme Alanı Olarak Biçimsel Sapmalar". *Milli Folklor* 25 (2013): 59–72.

Şahin, İbrahim. *Haz ve Günah: Bir Tanpınar Yorumu*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981.

———. *Aydaki Kadın*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

———. *Beş Şehir*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

———. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

———. *Huzur*. İstanbul: Tercüman Kitapçılık, 1972.

———. *Mahur Beste*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.

———. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

———. *Yaşadığım Gibi*. Haz. Birol Emil. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.

Turan, Ahsen. "Hayat Ağacı", *Türk Kültürü Dergisi* 353 (1992): 31–41.

Widengren, Geo. *The King and the Tree of Life in Ancient Near Eastern Religion*. Uppsala: Lundequist, 1951.

Wunenburger, Jean-Jacques. *L'imaginaire*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003.